

voor de politie onder de bevolking. Privacy van burgers is wel degelijk een aandachtspunt geweest in de discussies over de nodale aanpak in Nederland. Het College Bescherming Persoonsgegevens heeft hier een actieve rol in gespeeld en duidelijke grenzen gemarkeerd. Het privacyvraagstuk weegt in Nederland minstens zo zwaar als in België

Met de introductie van de nodale aanpak heeft de Nederlandse politie een risico genomen. Maar zij is tegelijkertijd de politieke en maatschappelijke dialoog niet uit de weg te gaan. Zo een traject lijkt ons meer inspirerend en uiteindelijk productiever dan het betrachten van terughoudendheid en daarmee riskeren dat veelbelovende innovaties niet van de grond komen.

Victor Bekkers en Arie van Sluis*

RUBRIEK RECHTSHULP EN ADVOCATUUR

NAAR EEN WIJZIGING IN HET BELGISCH RECHT VAN DE ROL VAN DE ADVOCaat TIJDENS DE VOORBEREIDENDE FASE VAN HET STRAFPROCES ?

Deze nota analyseert het arrest Salduz t. Turkije, gewezen op 27 november 2008¹ door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, en meer in het bijzonder de elementen die erin vervat zijn in verband met de toegang van de advocaat tijdens de voorbereidende fase van het strafproces. De nota zal tevens trachten de eventuele gevolgen van dit arrest voor het Belgisch recht te omschrijven.

Het arrest Salduz, gewezen door het Straatsburgse Hof zetelend in Grote kamer (17 rechters), zal ongetwijfeld veel inkt doen vloeien².

Aan de oorsprong van dit arrest ligt de aanhouding op 29 mei 2001 van de Heer SALDUZ, een minderjarige van 17 jaar. Hij wordt ervan verdacht deel genomen te hebben aan een illegale steunmanifestatie voor de PKK en een illegaal spandoek te hebben opgehangen aan een brug in Bornova. De volgende dag wordt de Heer SALDUZ verhoord in de lokalen van de antiterroristische sectie van de politie zonder bijstand van een advocaat. Hij tekent een formulier waarin de rechten van de arrestanten worden beschreven en hij wordt ingelicht over zijn recht om te zwijgen. Tijdens dit verhoor zal mijnheer SALDUZ voor zichzelf belastende verklaringen afleggen. Op 1 juni 2001 wordt hij opnieuw gehoord, eerst voor de procureur van de republiek, en vervolgens voor een onderzoeksrechter. Bij elk van die verhoren komt hij terug op zijn vorige verklaringen, verwijzend naar dwang die op hem werd uitgeoefend tijdens zijn verhoor door de politie. Het dient onderstreept te worden dat tot 2 maal toe (op 30 mei 2001 en 1 juni 2001) Mijnheer SALDUZ onderzocht wordt door een arts die geen enkel spoor van mishandeling vaststelt. Aan het einde van zijn verhoor door de onderzoeksrechter wordt hij in voorlopige hechtenis geplaatst en heeft dan de mogelijkheid om beroep te doen op de bijstand van een advocaat.

Vervolgd om hulp en bijstand verleend te hebben aan de PKK wordt SALDUZ veroordeeld door het Staatsveiligheidshof tot 2,5 jaar gevangenisstraf. Het Staatsveiligheidshof neemt daarbij ondermeer de verklaringen afgelegd bij de politie in overweging. Een cassatieberoep wordt afgewezen.

* Prof. Dr. V.J.J.M. Bekkers en dr. A. van Sluis zijn als respectievelijk hoogleraar en universitair docent verbonden aan de opleiding Bestuurskunde van de Erasmus Universiteit Rotterdam.

1 EHRM, arrest Salduz t. Turkije van 27 november 2008 unaniem gewezen in Grote Kamer

2 Zie ondermeer de uitwisseling van argumenten in « De Juristenkrant » met een eerste artikel van de auteurs Gert Vermeulen en

Laurens van Puyenbroeck getiteld «Mensenrechtenhof schudt strafrechtlandschap dooreen» verschenen in nr. 180 van 24 december 2008 en de repliek van Karel Van Cauwenberghe in een artikel getiteld «Omwenteling in het strafrechtlandschap nog niet voor morgen, of toch ?» verschenen in nr. 181 van 14 januari 2009.

In deze zaak heeft het Europees Hof zich voor de eerste keer uitgesproken, vóór de verwijzing naar de Grote kamer, in een arrest van 27 april 2007 en besloot dat er geen schending was van artikel 6 § 3 C van het Europees verdrag voor de Rechten van de Mens, ondanks het feit dat SALDUZ zich niet had kunnen laten bijstaan door een advocaat tijdens zijn hechtenis bij de politie³. Om tot de conclusie te komen dat de verdragsbepaling hier niet geschonden was, had het Hof zich voornamelijk gesteund op het feit dat de Heer SALDUZ later tijdens de procedure wel een advocaat kon raadplegen en op het tegensprekelijk karakter van het vervolg van de procedure.

Het Europees Hof, deze keer zetelend in Grote Kamer, heeft in een tegenovergestelde zin geoordeeld in zijn arrest van 27 november 2008.

Met betrekking tot de bijzondere vraag van de bijstand van een advocaat voor een verdachte in de voorbereidende fase van het strafproces formuleert het Hof een aantal algemene principes die vervolgens toegepast worden op het dossier dat voorligt. Het Hof begint zijn redenering door de nadruk te leggen op de rol die artikel 6 en

meer in het bijzonder paragraaf 3 kan spelen vóór de bodemrechter gevat is, indien de niet-naleving van de verdragsbepaling in deze initiële fase het eerlijk karakter van het proces ernstig kan schaden.

Vervolgens brengt het Hof in herinnering dat: *“Een nationale wetgeving aan de houding van de verdachte tijdens de initiële fase van de verhoren bij de politie gevolgen kan hechten die beslissend zijn voor de perspectieven van de verdediging tijdens de hele verdere strafprocedure. In een dergelijk geval vereist artikel 6 normalerwijze dat de verdachte kan genieten van de bijstand van een advocaat vanaf het eerste stadium van de politie-verhoren. Dit recht, dat niet uitdrukkelijk voorzien is in het Verdrag, kan niettemin onderworpen worden aan beperkingen opgelegd om geldige redenen. Het komt er dus op aan om in ieder geval na te gaan of de betwiste beperking gerechtvaardigd is en zo ja, of zij beschouwd in het licht van de procedure in haar geheel, de verdachte al dan niet heeft beroofd van zijn recht op een eerlijk proces, want zelfs een gerechtvaardigde beperking kan een dergelijk effect hebben in bepaalde omstandigheden. (zie John Murray, voornoemd, § 63, Brennan, voornoemd, § 45, en Magee, voornoemd, § 44)”*⁴

Verder legt het Hof de nadruk op: *“het belang van het stadium van het onderzoek voor de voorbereiding van het proces in de mate waarin de bewijselementen die gedurende deze fase verkregen worden het kader vastleggen waarin de strafinbreuk zal onderzocht worden tijdens het proces (Can t. Autriche, no 9300/81, rapport van de Commissie van 12 juli 1984, § 50, serie A no 96.) Tegelijkertijd bevindt een verdachte zich dikwijls in een uiterst kwetsbare situatie in dit stadium van de procedure, effect dat nog vergroot wordt door het feit dat de wetgeving betreffende de strafprocedure de strekking heeft om meer en meer complex te worden, meer in het bijzonder voor wat betreft de regels met betrekking tot het verzamelen en het gebruik van het bewijs. In de meeste gevallen kan*

3 Op dit punt verantwoorde het Hof zijn conclusie dat er geen schending was als volgt: *«23. In the present case, the Court notes that the applicant was represented both at the trial before the Izmir State Security Court and on appeal by his lawyer. Moreover, the statement he made to the police during his pre-trial detention was not the sole basis for his conviction, and he had had the opportunity of challenging the prosecution's allegations under conditions which did not place him at a substantial disadvantage vis-à-vis his opponent. Before deciding the case, the Izmir State Security Court considered the factors surrounding the applicant's arrest and the expert report which confirmed that the applicant's handwriting had been identical to that on the illegal placard. The court also took note of witnesses' statements before the public prosecutor to the effect that the applicant had invited them to join the demonstration. The court then convicted the applicant on the basis of the facts and evidence before it as a whole (see Yurtsever v. Turkey (det.), no. 42086/02, 1 August 2006, and Uçma and Uçma v. Turkey (det.), no. 15071/03, 3 October 2006 ».*

4 EHRM, arrest Salduz t. Turkije van 27 november 2008 unaniem gewezen in Grote Kamer, § 52

deze bijzondere kwetsbaarheid slechts adequaat gecompenseerd worden door de bijstand van een advocaat, waarvan de taak er onder meer in bestaat ervoor te zorgen dat het recht van elke verdachte om zichzelf niet te incrimineren, gerespecteerd wordt. Dit recht steunt op de idee dat in een strafzaak de vervolgende partij zijn argumentatie moet opbouwen zonder zijn toevlucht te nemen tot elementen van bewijs die verkregen werden door dwang of druk met miskenning van de wil van de verdachte (Jalloh t. Duitsland [GC], no 54810/00, § 100, EHRM 2006-..., en Kolu t. Turkije, no 35811/97, § 51, 2 augustus 2005). Een onmiddellijke toegang tot een advocaat maakt deel uit van de procedurele garanties waaraan het Hof een bijzondere aandacht schenkt wanneer zij de vraag onderzoekt of een procedure al dan niet de kern heeft teniet gedaan van het recht om niet aan zijn eigen veroordeling te moeten bijdragen. (zie, mutatis mutandis, Jalloh, voornoemd, § 101)⁵.

In paragraaf 55 van het arrest formuleert het Hof het algemene principe dat dient te gelden in verband met de toegang tot een advocaat voor een persoon die ondervraagd wordt door de politie: “In die omstandigheden is het Hof van oordeel dat, opdat het recht op een eerlijk proces dat wordt gegarandeerd door artikel 6 § 1 voldoende ‘concreet en effectief’ zou blijven (paragraaf 51 hierboven) de toegang tot een advocaat vanaf het eerste verhoor van een verdachte door de politie moet toegestaan worden in algemene regel behalve indien aangetoond wordt dat in het licht van de bijzondere omstandigheden van het geval, dwingende redenen bestaan om dit recht te beperken. Zelfs indien dwingende redenen in uitzonderlijke omstandigheden de weigering van toegang tot een advocaat kunnen rechtvaardigen mag een dergelijke beperking – wat ook de gronden ervan zijn – geen onrechtmatige schade toebrengen aan de rechten die voortvloeien voor de beschuldigde uit artikel 6 (zie, mutatis mutandis,

Magee, voornoemd, § 44). Er wordt in principe een onherstelbare inbreuk op de rechten van de verdediging gepleegd indien de belastende verklaringen die gedaan werden tijdens een verhoor bij de politie zonder bijstand van een advocaat gebruikt worden om de veroordeling te onderbouwen.”⁶. Het is deze laatste paragraaf die – door het nieuwe perspectief dat hij opent – de kern uitmaakt van het arrest.

Deze beginselen toepassend op het concrete geval besluit het Hof dat: “Samenvattend, zelfs indien de verzoeker de gelegenheid heeft gehad de bewijselementen ten laste te betwisten tijdens zijn proces in eerste aanleg en daarna in beroep, heeft de onmogelijkheid om zich te laten bijstaan door een advocaat terwijl hij in politiehechtenis zat, onherstelbare schade toegebracht aan zijn rechten van verdediging.”⁷.

In vergelijking met wat het Hof al in vroegere arresten had gezegd, schijnt hier een belangrijke stap genomen te zijn in de richting van een bijstand van de advocaat voor zijn cliënt vanaf het eerste verhoor door de politie als algemene regel.

Men zal zich ondermeer het arrest Kolu t. Turkije⁸ van 2 augustus van 2005 herinneren, waarin het Hof op een meer terughoudende wijze stelde: “In bepaalde omstandigheden, kan de notie van eerlijkheid die voorzien wordt door artikel 6 § 1 vereisen, zelfs indien dat niet uitdrukkelijk voorzien is, dat de beschuldigde geniet van de bijstand van een advocaat vanaf de eerste stadia van de verhoren bij de politie, Öcalan t. Turkije [GC], no 46221/99, § 131, EHRM 2005-; Magee t. Verenigd Koninkrijk, no 28135/95, Recueil, 2000-VI, p. 197, § 41; John Murray t. Verenigd Koninkrijk, arrest van 8 februari 1996, Recueil, 1996-I, pp. 54-55, § 63, et Imbrioscia t. Suisse, arrest van 24 november 1993, serie A no 275, p. 13, § 36) zoals ook van het recht om te zwijgen en niet bij te dragen tot zijn eigen veroordeling. (Saunders t. Vere-

5 EHRM, arrest Salduz t. Turkije van 27 november 2008 unaniem gewezen in Grote Kamer, § 54

6 EHRM, arrest Salduz t. Turkije van 27 november 2008 unaniem gewezen in Grote Kamer, § 55

7 EHRM, arrest Salduz t. Turkije van 27 november 2008 unaniem gewezen in Grote Kamer, § 62

8 EHRM, arrest Kolu t. Turkije van 2 augustus 2005 unaniem gewezen

nigd Koninkrijk, arrest van 17 december 1996, Recueil, 1996-VI, p. 2064, § 68)

Het gaat daar om internationale normen die algemeen erkend zijn en die de kern uitmaken van het begrip van een eerlijk proces en waarvan de bestaansreden onder meer ligt in de bescherming van de beschuldigde tegen ongeoorloofde dwang vanwege de autoriteiten, waardoor gerechtelijke dwalingen vermeden worden en de doelstellingen van artikel 6 kunnen verwezenlijkt worden."⁹.

Er kan ook verwezen worden naar het arrest Öcalan t. Turkije van 12 mei 2005: *"de modaliteiten van de toepassing van artikel 6 §§ 1 en 3c tijdens het onderzoek hangen af van de bijzonderheden van de procedure en de omstandigheden van de zaak. Indien artikel 6 normaal vereist dat de beklaagde kan genieten van de bijstand van een advocaat vanaf de eerste stadia van het verhoor door de politie kan dit recht, dat niet uitdrukkelijk voorzien is door het Verdrag, echter onderworpen worden aan beperkingen om geldige redenen. In elk geval dient nagegaan te worden, in het licht van het geheel van de procedure, of de beperking de beklaagde beroofd heeft van zijn recht op een eerlijk proces (John Murray t. Verenigd Koninkrijk, arrest van 8 februari 1996, Recueil 1996-I, pp. 54-55, § 63)"*¹⁰.

In vergelijking met deze sterk case-gebonden jurisprudentie houdt het arrest Salduz een belangrijke evolutie in omdat het Hof nu zonder beperkingen als algemeen principe de toegang tot de advocaat van bij het eerste verhoor door de politie vooropstelt en een beperking daarvan alleen aanvaardt wanneer "dwingende redenen die uitzonderlijk de weigering van de toegang tot een advocaat kunnen verrechtvaardigen" aangetoond worden. Het Hof voegt eraan toe dat een dergelijke beperking – wat er ook de rechtvaardiging van is – in geen geval ontoelaatbare schade mag toebrengen aan de rechten die voortvloeien voor de beklaagde uit artikel 6.

Terwijl vroeger "geldige redenen" volstonden om een beperking te schragen, vereist het Hof nu "dwingende redenen". De woorden die hier gebruikt worden door het Hof kunnen geen enkele twijfel openlaten met betrekking tot zijn intentie. De toegang tot een advocaat bij het eerste verhoor door de politie wordt de algemene regel, waarvan slechts in uitzonderlijke omstandigheden kan afgeweken worden.

Om de rol van de advocaat in dit stadium van de procedure nog verder te benadrukken, stelt het Hof dat *"in principe een onherstelbare inbreuk wordt gepleegd op de rechten van de verdediging wanneer de belastende verklaringen gedaan tijdens een verhoor door de politie zonder mogelijke bijstand van een advocaat gebruikt worden als grondslag voor een veroordeling."*¹¹. Ook hier is het Hof dus zeer duidelijk met betrekking tot de toelaatbaarheid van het bewijs. Het gebruik van een bekentenis die afgelegd wordt voor de politie zonder bijstand van een advocaat kan betwist worden als grondslag voor een veroordeling.

Dit arrest schijnt veelbelovend te zijn voor de rechten van de verdediging, maar dient die evaluatie niet enigszins gemilderd te worden? Belangrijke vragen over de draagwijdte van het arrest blijven open.

Het arrest betreft een minderjarige¹², veroordeeld voor een duidelijk politiek geïnspireerd misdrijf door een Staatsveiligheidshof in Turkije¹³. Kan men vertrekkende vanuit een zó bij-

9 EHRM, arrest Kolu t. Turkije van 2 augustus 2005 unaniem gewezen, § 51

10 EHRM, arrest Öcalan t. Turkije van 12 mei 2005 unaniem gewezen in Grote Kamer, § 131

11 EHRM, arrest Salduz t. Turkije van 27 november 2008 unaniem gewezen in Grote Kamer, § 55

12 Het Hof vestigt hierop de aandacht in paragraaf 60 en verwijst naar de internationale instrumenten, opgesomd in paragrafen 32 tot 36 die een specifieke bescherming in het leven roepen voor minderjarigen.

13 Het Hof schrijft hierover in paragraaf 61 ; *«Nochtans, in deze zaak, zoals hierboven werd uiteengezet maakte de weigering van toegang tot een advocaat een systematische praktijk uit en werd op elke persoon toegepast, ongeacht zijn leeftijd, als die aangehouden werd in verband met een misdrijf dat tot de bevoegdheid behoort van de Staatsveiligheidshoven»*.

zondere situatie de rechtspraak van het Hof veralgemenen onder meer naar een situatie zoals de Belgische? Een reeks elementen pleiten in die zin.

Eerst en vooral vertoont de Turkse strafprocedure betreffende voorlopige hechtenis een aantal gelijkenissen met onze strafprocedure. De bijstand van een advocaat voor en tijdens het verhoor door de politie en door de onderzoeksrechter wordt door geen van beide wetgevingen voorzien. De mogelijkheid om een advocaat te raadplegen, ontstaat in beide systemen slechts na het verhoor door de onderzoeksrechter. Op het gebied van het recht om zichzelf niet te beschuldigen schijnt de Turkse wetgeving zelfs betere waarborgen te bieden dan de Belgische in de mate dat ze voorziet in duidelijke informatie over het zwijgrecht terwijl art. 47 van het Wetboek van Strafvordering slechts de verplichting oplegt om aan de verdachte mede te delen dat zijn verklaringen kunnen gebruikt worden als bewijs.

Verder dient eraan herinnerd te worden dat de beslissing genomen werd door het Hof zetelend in Grote Kamer, wat natuurlijk een bijzonder gewicht aan de beslissing geeft.

Vervolgens heeft het Hof in de paragraaf 50 tot 55 van het arrest op een zér gedetailleerde manier eerst de algemene principes weergegeven die van toepassing zijn. Deze algemene principes vormen een apart punt van het arrest. Men kan dus redelijkerwijze denken dat ze dienen toegepast te worden zonder onderscheid op elke zaak. Om eventueel te leiden tot een wijziging van de regels met betrekking tot de interventie van een advocaat tijdens de voorbereidende fase van het strafproces in bepaalde lidstaten van de Raad van Europa moeten de vooropgestelde principes echter voldoende klaar en eenduidig zijn.

Zoals reeds hierboven aangegeven, formuleert

het Hof in paragraaf 55 van het arrest de algemene regel volgens dewelke de toegang tot een advocaat moet toegestaan zijn vanaf het eerste verhoor van een verdachte door de politie. Maar wat verstaat het Hof precies onder “toegang”¹⁴ of “bijstand”¹⁵?

Gaat het hier om bijstand die voorafgaat aan het verhoor zodanig dat de advocaat de cliënt raad kan geven met het oog op dat verhoor, of gaat het eerder om de fysieke aanwezigheid van de advocaat gedurende het verhoor door de politie? Kan een dergelijke aanwezigheid geëist worden gedurende het volledige verhoor? Welke zijn de praktische modaliteiten van deze aanwezigheid van de advocaat gedurende het verhoor door de politie?

Het besproken arrest geeft een antwoord op sommige van deze vragen, maar regelt niet al deze problemen.

De vragen die kunnen gesteld worden bij de precieze draagwijdte van het begrip “toegang tot de advocaat” vinden een begin van antwoord wanneer de gelijklopende opinies die in deze zaak werden uitgebracht er worden op nagelezen. Het gaat onder meer om de opinie van Rechter ZAGREBELSKY die bijgetreden wordt door de Rechters CASADEVALL en TÜRMEİN: “De zin van het arrest van het Hof schijnt mij zeer duidelijk. Voor zover nodig verduidelijkt datgene wat het Hof zegt in paragraaf 53, verwijzend naar paragraaf 37, verder deze zin. De internationale algemeen erkende normen die door het Hof worden aanvaard en die het kader uitmaken van zijn jurisprudentie voorzien dat een verdachte, vanaf het moment waarop hij in hechtenis genomen wordt, een advocaat moet kunnen kiezen en bezoek moet kunnen ontvangen van zijn advocaat met het oog op zijn verdediging. Hij moet vertrouwelijke instructies aan zijn advocaat kunnen voorbereiden en overhandigen en die ook ontvangen. Het is dus wel degelijk vanaf het begin van de hechtenis of de voorlopige aanhouding dat de beklagde dient te kunnen genieten van de bij-

14 Begrip gebruikt door het Hof in par. 55 van het arrest Salduz t. Turkije van 27 november 2008

15 Begrip gebruikt door het Hof zowel in par. 52 als in par. 55 van het arrest Salduz t. Turkije van 27 november 2008

stand van een advocaat. En dit onafhankelijk van de verhoren. Het belang van de verhoren is evident in het kader van een strafprocedure zodat, zoals het arrest het onderlijnt, de onmogelijkheid om zich te doen bijstaan door een advocaat tijdens de verhoren dient beschouwd te worden, behalve in uitzonderlijke gevallen, als een ernstige tekortkoming met betrekking tot de vereisten van een eerlijk proces. Maar het eerlijk karakter van de procedure, wanneer het gaat om een beklaagde die aangehouden is, vereist eveneens dat de beklaagde toegang heeft tot het brede gamma van activiteiten die eigen zijn aan de raadsman (en dat de verdediger die ook effectief kan uitoefenen): de discussie met betrekking tot de zaak, de organisatie van de verdediging, het verzamelen van het bewijs dat ontlastend is voor de verdachte, de voorbereiding van de verhoren, de steun aan de beklaagde in nood, de controle over de detentievoorwaarden etc.)”

Rechter ZAGREBELSKY beschouwt het hier dus als een vanzelfsprekendheid dat de onmogelijkheid om zich te doen bijstaan door een advocaat tijdens de verhoren dient beschouwd te worden, behoudens uitzonderingen, als een ernstige tekortkoming met betrekking tot de vereisten van een eerlijk proces. Hij gaat trouwens verder en geeft als reden voor het uitbrengen van een gelijklopende opinie aan dat naar zijn lezing van het arrest dit ook inhoudt dat de bijstand van een advocaat (met alles wat dat kan inhouden) moet verzekerd zijn vóór het verhoor tijdens alle fasen van de procedure, wat dus betekent dat dit recht zou bestaan vanaf de vrijheidsberoving.

In een andere gelijklopende opinie gaat Rechter BRATZA in dezelfde richting: *“in paragraaf 55 van het arrest stelt het Hof een algemeen beginsel voorop volgens hetwelk in algemene regel vereist is dat toegang verleend wordt tot een advocaat van bij het eerste verhoor van een verdachte door de politie opdat het recht op een eerlijk proces vooropgesteld door het artikel 6 voldoende ‘concreet en effectief’ zou blijven. Dit principe komt overeen met de vroegere rechtspraak en volstond onbetwistbaar om aan het Hof toe te laten tot een schending van artikel 6 te besluiten in het licht van de feiten van de zaak. Dit gezegd deel ik de*

twijfel die werd uitgedrukt door Rechter ZAGREBELSKY met betrekking tot de vraag of de principiële verklaring ver genoeg gaat nu ze blijkbaar het moment waarop de toegang tot de advocaat dient te worden toegestaan situeert bij het eerste verhoor. Zoals Rechter ZAGREBELSKY ben ik van oordeel dat het Hof de kans had moeten grijpen om duidelijk te zeggen dat het eerlijk karakter van een strafproces vereist op een algemene wijze met het oog op artikel 6 dat de verdachte de mogelijkheid heeft om zich te doen bijstaan door een advocaat vanaf het moment van zijn aanhouding of zijn plaatsing in voorlopige hechtenis. Het zou betreurenswaardig zijn indien het arrest de indruk geeft dat geen enkele vraag met betrekking tot artikel 6 zou kunnen gesteld worden van zodra de verdachte zich heeft kunnen doen bijstaan door een advocaat van bij de aanvang van de verhoren of dat artikel 6 alleen een rol kan spelen indien de weigering van toegang tot een advocaat schade heeft kunnen opleveren voor het eerlijk karakter van het verhoor van de verdachte. De weigering aan een verdachte van de mogelijkheid om zich te doen bijstaan door een advocaat van bij het begin van zijn vrijheidsberoving kan artikel 6 schenden indien daaruit een schade voortvloeit voor de rechten van de verdediging of die schade nu ja dan neen voortvloeit uit het verhoor van de verdachte.”

Deze vier rechters die in deze zaak hebben gezeeld beschouwen het dus als een evidentie dat er een recht op bijstand door een advocaat gedurende het verhoor door de politie bestaat. Volgens deze rechters – dat is in ieder geval de zin van hun gelijklopende opinie – moet men verder gaan en de mogelijkheid tot bijstand van een advocaat voorzien als algemene regel van bij de vrijheidsberoving.

De krachtlijnen van het arrest Salduz als hierboven geschetst doen onvermijdelijk denken aan het Voorstel voor een kaderbesluit van de Raad van de Europese Unie over bepaalde procedurele rechten in strafprocedures binnen de gehele

16 Voorstel voor een kaderbesluit van de Raad over bepaalde procedurele rechten in strafprocedures binnen de gehele Europese COM(2004) 328 final

Europese Unie¹⁶ en meer in het bijzonder aan zijn bepalingen in verband met de bijstand van een advocaat. Dit voorstel tot kaderbesluit had tot globaal doel minimum gemeenschappelijke basisnormen vast te leggen met betrekking tot bepaalde procedurele rechten die dienen toegekend te worden in het kader van strafprocedures in de Europese Unie. Dit voorstel stuitte op weerstand van een aantal Europese landen en werd bijgevolg niet aangenomen.

Het recht op bijstand van een advocaat is er als volgt gedefinieerd in artikel 2:

“Het recht op rechtsbijstand

- 1. Verdachten hebben zo snel mogelijk en gedurende de gehele strafprocedure recht op rechtsbijstand, indien zij daarvan gebruik wensen te maken.*
- 2. Een verdachte heeft het recht om rechtsbijstand te krijgen vooraleer hij vragen in verband met de tenlastelegging beantwoordt.”*

Om beter de inzet van deze bepaling te vatten, is het interessant de memorie van toelichting te lezen:

“31. Tijdens de raadplegingsprocedure onderzocht de Commissie de verschillende regelingen van de lidstaten. De voorschriften inzake de toegang tot vertegenwoordiging door een advocaat en de organisatie ervan verschillen van lidstaat tot lidstaat.

32. In dit kaderbesluit wordt op EU-niveau voorgesteld om verdachten zo spoedig mogelijk toegang te verlenen tot rechtsbijstand door een gekwalificeerde advocaat. Thans beperken sommige lidstaten deze toegang en heeft de verdachte gedurende een aanvangsperiode geen toegang tot een advocaat (“garde à vue”) of sluiten zij de aanwezigheid van een advocaat tijdens het politieverhoor uit. Sommige lidstaten beschikken niet over een formele regeling die gedurende 24 uur per dag toegang tot een advocaat waarborgt, zodat degenen die ‘s nachts of in het weekend worden gearresteerd althans tijdelijk ook de toegang tot rechtsbijstand wordt onzegd. In dit kaderbesluit wordt voorgesteld het recht op rechtsbijstand te waarborgen gedurende de gehele strafprocedure,

die wordt omschreven als alle procedurele stappen die binnen de Europese Unie plaatsvinden om de schuld of onschuld vast te stellen van een persoon die ervan wordt verdacht een strafbaar feit te hebben gepleegd of om te beslissen over de uitkomst van de procedure wanneer de verdachte schuldig pleit.

Zal het Europees Hof hier indirect opleggen wat voorzien was in dit kaderbesluit over de toegang tot een advocaat en op die manier de weerstand van sommige lidstaten overstijgen. Men kan zulks aannemen na het arrest Salduz.

Als conclusie van deze analyse blijven vele vragen open die hier slechts geschetst worden over de gevolgen van dit principiësarrest op het nationaal vlak.

De Belgische wetgeving voorziet als algemene regel niet in de bijstand van een advocaat tijdens verhoren door de onderzoeksrechter, de politie of tijdens andere onderzoeksdaaden¹⁷. De inverdenking gestelde kan in het stadium van het verhoor door de onderzoeksrechter keuze doen van een advocaat. Terwijl geen enkele bepaling de aanwezigheid van de advocaat tijdens de verhoren in het kader van een onderzoek of een vooronderzoek verbiedt, is dit recht ook niet uitdrukkelijk gestipuleerd in de wet en zal die aanwezigheid over het algemeen, wanneer gevraagd, geweigerd worden.

Zoals FRANKLIN KUTY opmerkt is “het Hof van Cassatie van oordeel dat de persoon die aangehouden of gehecht is op grond van artikel 5 § 3 van het verdrag niet geniet van een recht dat gelijklopend is met dat voorzien in artikel 6 § 3c die aan elke vervolgte persoon voor een vonnisgerecht het recht verleent om bijgestaan te worden door een verdediger van zijn keuze.”¹⁸ Het schijnt in ieder geval dat het arrest Salduz hier de uitgangspunten verandert.

¹⁷ H. BOSLY, D. VANDERMEERSCH, *Droit de la procédure pénale*, 5e éd., Brussel, 2008, p. 702 et 703.

¹⁸ F. KUTY, *Justice pénale et procès équitable*, Vol. 2, Brussel, Larcier, p. 386.

Mogelijk heeft het Europees Hof voor de Rechten van de Mens hier het einde ingeleid van de afwezigheid van de advocaat tijdens de eerste uren van een vrijheidsberoving of ten minste tijdens het eerste verhoor door de politie. Daarbij dient natuurlijk voor ogen gehouden te worden dat die eerste verklaringen beslissend kunnen zijn in de richting waarin een dossier zich vervolgens zal ontwikkelen. In die zin is het arrest Salduz ongetwijfeld een overwinning voor de volle en effectieve waarborgen voor de rechten van de verdediging en meer in het algemeen voor het recht op een eerlijk proces, maar zou het arrest op het Belgische vlak ook een echte revolutie kunnen teweegbrengen in de praktijk zowel van de advocaten, de magistraten als de politieambtenaren.

Thomas Mitevov*

RUBRIEK MAATSCHAPPELIJKE DIENSTVERLENING

EEN ZICHT OP KWALITEITSVOL MAATSCHAPPELIJK WERK

Het onderzoekscentrum OASeS (Ongelijkheid, Armoede, Sociale Uitsluiting en de Stad) van de Universiteit Antwerpen en het Institut des Sciences Humaines et Sociales van de Universiteit Luik kregen van de POD Maatschappelijke Integratie de opdracht om een onderzoek uit te voeren naar normen voor kwaliteitsvol maatschappelijk werk binnen OCMW's. Twee vragen stonden hierbij centraal: wat is kwaliteitsvol maatschappelijk werk en hoe kan het worden gerealiseerd? De vergelijking tussen de verschillende gewesten leverde interessante bevindingen op. Wegens de beperktheid van deze bijdrage focussen we echter enkel op de Vlaamse resultaten.

1. Het onderzoek

Er werd een beroep gedaan op de medewerking van 27 Vlaamse OCMW's die geselecteerd werden op basis van ligging en grootte van de

gemeente en van het aantal steuntrekkers. Deze OCMW's beantwoordden twee schriftelijke vragenlijsten: één algemene over de kwaliteit van het maatschappelijk werk en één specifieke over de werkbelasting. Daarnaast werd in elke OCMW minstens één maatschappelijk werker en de secretaris (of de directeur sociale dienst) bevraagd. Ook werden via focusgroepen en individuele interviews meer dan 50 Vlaamse hulpvragers bevraagd.

Hulpvragers en hulpverleners werden bevraagd over hun perceptie van de kwaliteit van het maatschappelijk werk in hun OCMW. We bekijken eerst wat ze algemeen vonden van de kwaliteit en van de voornaamste hindernissen om de vereiste kwaliteit te realiseren. Daarna bespreken we, ter illustratie, één van de fasen binnen het hulpverleningsproces die in het onderzoek uitgebreid worden toegelicht.

2. Waarvoor staat kwaliteitsvol maatschappelijk werk?

Bij de bevraging van de maatschappelijk werkers kwamen drie centrale kenmerken van kwaliteitsvol maatschappelijk werk naar voor. Bijna unaniem schuiven de maatschappelijk werkers vooreerst vertrouwen als belangrijkste kenmerk naar voor. Een vertrouwensrelatie met de cliënt is essentieel voor het opbouwen van een hulpverleningsrelatie. Streven naar autonomie is een tweede belangrijke doelstelling. Mensen die een beroep doen op het OCMW hebben vaak de controle over hun eigen leven verloren en stellen zich afhankelijk op. De taak van de maatschappelijk werker bestaat er dus in om de cliënt opnieuw zelfredzaam te maken. Reïntegratie is de derde doelstelling, wat in de praktijk vooral gebeurt via het socio-cultureel participatiefonds. Elk bevraagd OCMW gebruikt dit om de hulpvragers te stimuleren tot participatie. De manier waarop dit gebeurt, is niet overal dezelfde. Zo sluit in heel wat OCMW's het aanbod niet goed aan bij de leefwereld van de hulpvragers. Daarenboven is het aanbod niet altijd gekend en wachten veel OCMW's tot de cliënt er zelf naar vraagt. De praktijk wijst echter uit dat dit zelden gebeurt.

* Advocaat aan de Balie te Brussel